

TÄNK OM

GRANEN FICK
BERÄTTA SITT
LIVS HISTORIA

Amelie Ehrensvärd Cardell • Elin Nordling

- Fråga mig inte hur det kommer sig att just jag hamnade i toppen på en av Sveriges högsta granar. Det bara blev så. Slumpen, ni vet. Ner till marken är det över 40 meter och nu funderar jag på att släppa taget och prova min vinge. Det ska nog gå bra och det är ändå ingen idé att oroa sig. I egenskap av granfrö kan man inte ta något för givet och jag är tacksam att jag har klarat mig så här långt.

- Men låt oss backa bandet och prata om hur jag blev till. Jo, typiskt nog så var det på senvåren året efter en riktigt varm sommar som granarna i vår skog blommade som mest. De lite mindre hanblommorna på de nedre grenarna och de lite större honblommorna högre upp i trädet. Båda purpurroda till färgen. Det här är minsann ingenting som går att beskåda varje år. Granen orkar nämligen sällan sätta blomknoppar två år i rad och ibland kan det gå riktigt många år mellan blomningarna. På den tiden var jag bara ett av flera hundra fröanlag inuti min mamma, en långsmal och konformad honblomma. Spetsen pekade uppåt och blombladen stod öppna, redo att fånga pollen som kom farande med vinden från hanblommorna. Det var som ett gult damm som landade på mig och vips så var befruktningen ett faktum. Sakta men säkert så stängdes de fjällliknande bladen och min ståtliga mor böjde sig neråt tills hon hade vänt sig om 180 grader. Och medan jag utvecklades där inne förvandlades hon till en grön och lite fuktig kotte.

- Om man som jag är ett granfrö med stora drömmar så gäller det att omgående vara på sin vakt. Det kan handla om svampar som försöker kväva en till döds, insekter som gnager gångar inuti kotten eller kryper in och lägger larver i oss frön. Själv lyckades jag med nöd och näppe hålla undan för grankotterost, grankottsugare, flygande grankottsmott, granfrögallmyggor och allt vad det heter. Desto sämre gick det för många av mina syskon. Men det är liksom naturens gång och inget att hetsa upp sig över.

- När sommarvädret är riktigt bra kan det hända att vissa kottar släpper ut sina frön redan på senhösten. I min skog, just det här året, var vi inte mogna för det utan hängde i hela vintern. Äntligen lite lugn och ro när insekterna gick i dvala, tänkte jag. Tvärfel, skulle det visa sig. Jag höll på att stryka med flera gånger när det kom ekorrar, korsnäbbar och andra fåglar som precis vet hur de ska göra för att bända upp kottefjällen. Nere på marken hade skogsmössen granfrökalas på de kottar som ramlat av i stormen. I det läget får man försöka glädja sig åt att andra blir mätta på vår bekostnad, fast rent egoistiskt är jag glad att vara en överlevare.

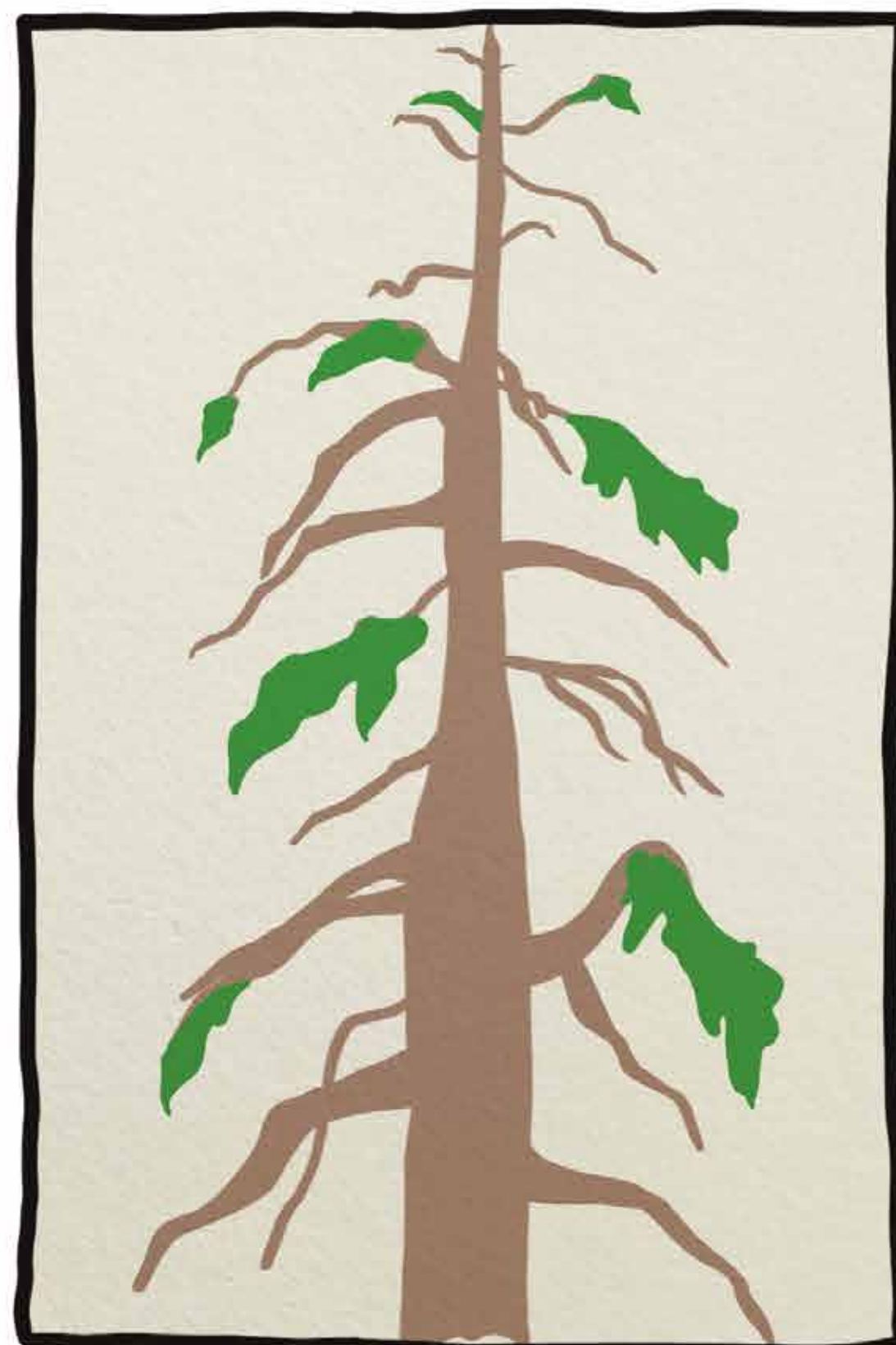
- Jahapp, här befinner vi oss då en solig dag i mars. Lyssnar man noga kan man höra hur det knäpper om de numera torra och bruna kottarna när de öppnar sig i tusental runtomkring i skogen. Man säger förresten att kottarna klänger när granfröna lossnar och virvlar iväg. Mitt nästa mål är att bädda ner mig i fuktig och näringsrik jord. Helst skulle jag ju vilja hamna i en gammal urskog med olika sorters träd, unga och gamla i en salig blandning. Av någon anledning har jag fått för mig att det är skönare stämning i en miljö där jag har många olika växter och djur som grannar och inte bara andra grankompisar. Hur det än blir så ska jag förhoppningsvis snart byta skepnad och kravla mig upp som en granplanta.

- Tänk vad härligt att sedan bara få stå där i ett skuggigt läge och växa till sig dag ut och dag in bland mossor, lavar, lingon och blåbärsris. Fortfarande gäller det förstås att ha ett visst mått av tur. Sniglar älskar ju groende granfrön. Det gör även tjädrar och talgoxar och flera därtill. Man kan råka ut för gnagande snytbaggas, vitulliga små löss och andra sugande insekter som har specialiserat sig på granplantor. Man kan bli nertrampad och torka ihjäl. Man kan få svamp, näringsbrist och frostsador. Man kan bli rejält stympad av en kronhjort som tar sig en tugga av ett toppskott eller av barken (min smala lycka är att den tycker bättre om tallen). Man kan för all del också bli söndergnagd av en åkersork.

- Man kan som ungträd bli fejad av ett rådjur eller bortröjd om man står lite trångt i en granplantering. Man kan blåsa omkull när ens grunda rötter inte lyckas håll emot vinden. Man kan brinna upp när ens jämförelsevis tunna bark och lågt sittande grenar blir slickade av elden (här har tallen med sin pansarbark en klar fördel, måste jag erkänna). Man kan även bli nerhuggen redan i 60-årsåldern. Människor vill ju ha oss till biobränsle, virke, pappersmassa, julgran, textilier, batterier och ännu fler saker. Trä verkar i princip kunna användas till allting nuförtiden.

- Fast låt oss nu tänka positivt. Jag hoppas ju få bli minst trehundra år och sedan långsamt förmultna. Helst vill jag stå kvar ett tag som en döing, en torraka. Tids nog lär jag välta omkull och kallas för en låga, en trädstam på marken. Jag vill bli någon att klättra på, en måltid för insekter, svampar och andra nedbrytare. Lyckas jag med denna livsplan så kommer jag ha hunnit vara värd för omkring tusen arter. Så poppis är faktiskt inget annat trädslag i Sverige.

- Som unggran kanske jag får uppleva att domherren bygger bo i kronan och på äldre dagar blir jag inte förvånad om lavskrikan och kungsfågeln dimper ner. Sannolikt dinglar det lite skägglav från mina grenar och däromkring håller säkert några korsspindlar till. När jag är riktigt gammal med rotröta och andra krämpor vore det inte heller konstigt om spillkråkan hackar hål och slickar i sig några hästmyror som kryper inne i min murkna ved. Kalla mig gärna för en exceptionell gynnare av skogens biologiska mångfald. Och när jag ändå håller på med lite självberöm så är det på sin plats att nämna min blivande roll som kolsänka. Ju mer jag växer som träd desto mer kol kommer jag att suga i mig och lagra både i min egen uppenbarelse och i marken. Det är bra för klimatet. Friskt syre tänker jag alltid bjuda på. Tröst likaså. Varsågod, det är bara att krama min stadiga stam närhelst ni vill. Passa gärna på att gnugga mina grönglänsande och spetsiga barr mellan fingrarna. Dra in doften och njut. I min blotta närvaro är chansen stor att din puls går ner, att stresspåslaget minskar och immunförsvaret stärks... för att bara nämna något som forskningen visar.

- När jag blir ett träd ser jag fram emot att kunna kommunicera med mina grannar genom svamptrådar som förbinder våra rötter under marken. Kommer det till exempel väldigt många granbarkborrar på en gång så gäller det att försvara sig med ämnen som gör att man smakar mindre gott. Man kan också släppa ut kladdig kåda eller skapa sårvävnad som proppar igen vägen för insekterna.

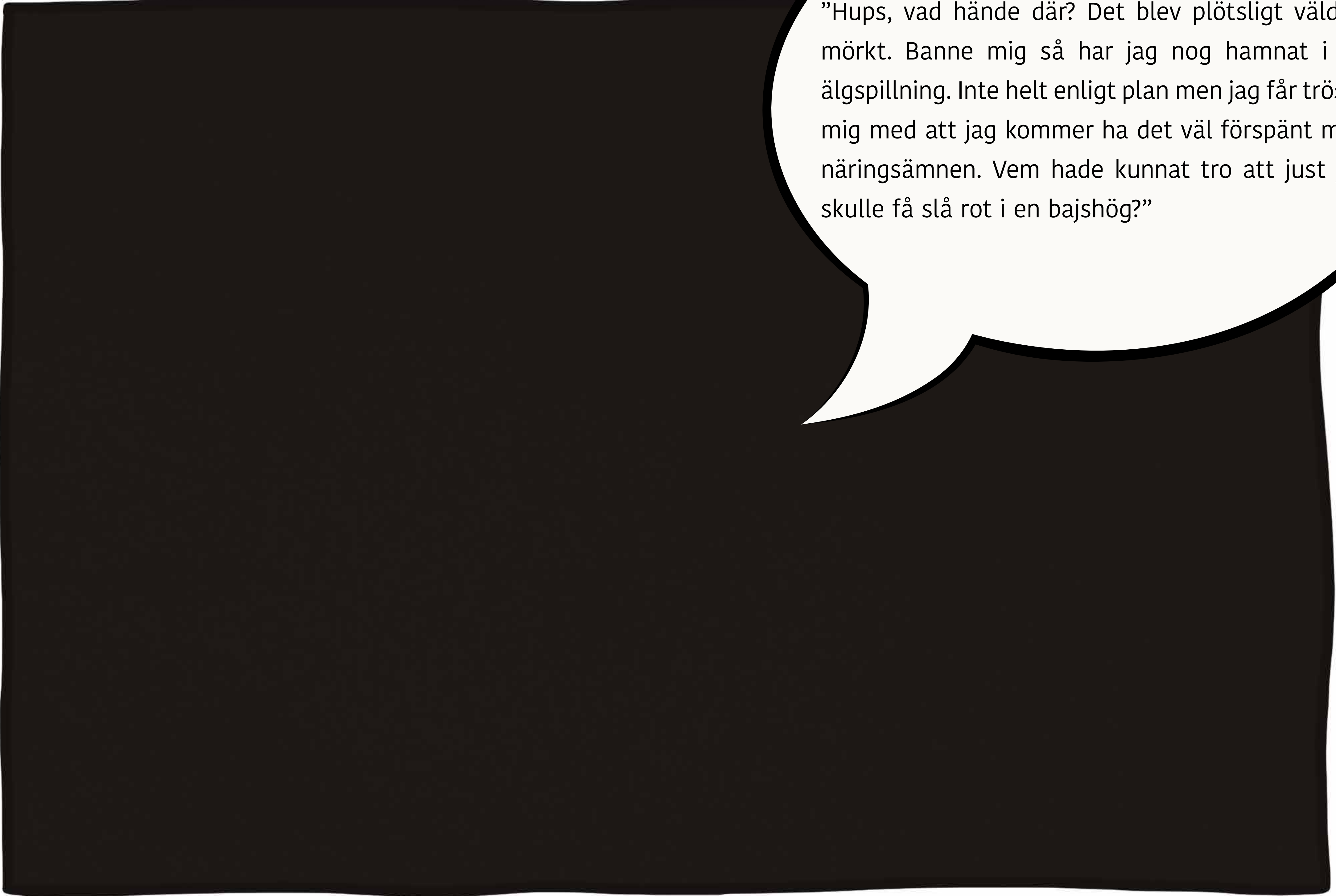
Men ibland får man låta det bli som det blir. Det enes död den andres bröd, så att säga. Barkborren ger sig oftast på de redan försvagade träden och när de börjar krokna ordentligt kan klubbtickan få fäste och först när den har rötat veden tillräckligt mycket kan den akut hotade svamparten citronporing växa till sig. Allt hänger ihop som ni förstår.

Själv är jag väldigt nyfiken på att jag i framtiden ska få ägna mig åt underjordiskt samarbete med svampar. Jag nästan baxnar när jag tänker på att en enda matsked mull kan rymma en mil svamptrådar och att vi granar har ungefär lika många rotspetsar som det finns barr på trädet. Svamptrådarna snirklar sig in och runt våra fina finrötter för att vi ska komma åt extra mineraler och vatten som annars hade varit svårt att nå. Som tack för hjälpen skickar vi stärkelse tillbaka till det stora svampnätverket. Vårt genialiska samarbete kallar vi för mykhorizza. Det finns så mycket mer att berätta, men det får bli en annan gång.

”Nu är det hög tid att jag lämnar min kotte och gör de andra granfröna sällskap ut i luften.”

”Tjohoo! Vingen bär mig långt bort innan jag singlar ner mot en glänta i skogen.”

”Hups, vad hände där? Det blev plötsligt väldigt mörkt. Banne mig så har jag nog hamnat i en älgspillning. Inte helt enligt plan men jag får trösta mig med att jag kommer ha det väl förspänt med näringsämnen. Vem hade kunnat tro att just jag skulle få slå rot i en bajshög?”

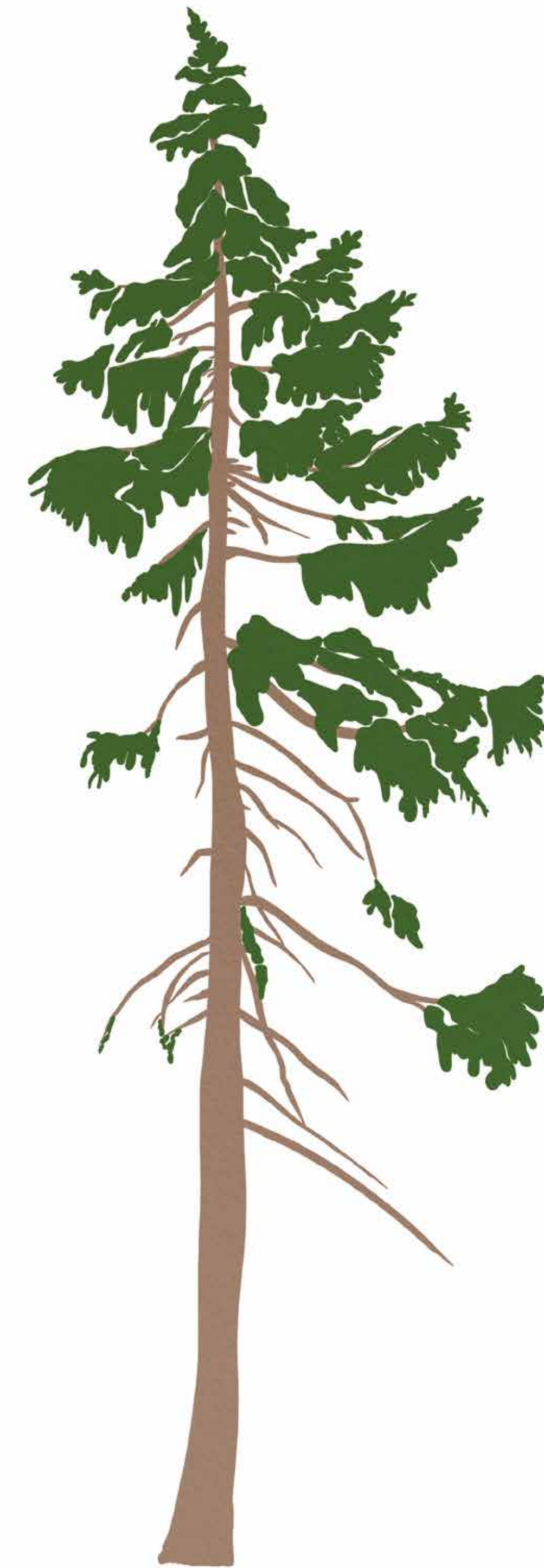
EXTRA FAKTA

- Granen är tillsammans med tallen Sveriges vanligaste träd. Det beror dels på att granen är skuggtålig och därmed lätt konkurrerar ut mer ljuskänsliga trädsorter, dels att den är populär i skogsbruket. Man skulle kunna tro att alla de tusen arter som är knutna till granen har sitt på det torra. Men faktum är att merparten av dessa arter har sitt livsrum i den gamla, den döende och den döda granen och i skogsbruket avverkas många granar före sin 80-årsdag.
- När granen är ungefär 40 år gammal har den samlat på sig tillräckligt mycket krafter för att för första gången sätta en anseelig mängd blomknoppar. Våren därpå utvecklas vissa knoppar till hanblommor och andra till honblommor. Blomningen varar bara någon vecka. Hanblommorna bildas oftast lite längre in på grenarna och längre ner i kronan medan honblommorna oftast sitter högt upp i trädet och alltid längs ut på grenar och kvistar (på de så kallade terminalskotten). Granen blommar inte varje år. Vanligen går det 3-8 år mellan de blomningarna. Med varmt och torrt väder kring midsommar ökar chansen för en riklig blomning efterföljande vår. Enstaka år blommar i huvudsak bara hanblommor. Att honblommorna är mer sällsynta beror dels på att de är mer resurskrävande att utveckla, dels måste nya terminalskott växa fram innan det kan bildas nya honblommor där. Utan honblommor, ingen befruktning och inga kottar. Fördelen med att inte sätta kottar varje år är att granen kan svälta ut insekter som gärna ger sig på granfröna.
- Om du ser flera fingerlånga avknipsade granskott på marken så kan det vara ekorrarna som har varit i farten. De älskar nämligen att gnaga i sig hanknopparna som sitter en bit in på de nedre grenarna.
- När luften fylls av gult pollen från hanblommorna kan det nästan se ut som om det brinner i skogen.
- Friska kottar trillar ner på marken när de har släppt sina frön. Kottar som har blivit angripna av svampsjukdomen grankotterost sitter däremot kvar. Grankotterosten smittar inte direkt till andra granar utan sprider först sina sporer till en hägg. Från årsgamla häggblad sprids sedan svampsjukdomen tillbaka till granblommor på våren.
- Det finns granar i Sverige som har blivit över 500 år gamla, men de blir sällan så gamla även om de står orörda i ett naturreservat. Tre- till fyrahundra år räknas som en hög ålder för en gran. När ett träd dör får granträdet mer näring och utrymme att växa sig stark. Det är också därför som träd gallras bort i en granplantering.
- Granarna förökar sig både genom naturlig föryngring och genom plantering. Vid plantering är det vanligast att granfröna får gro i en plantskola för att sedan planteras ut som småplantor.

- Barren fälls omlott, granen är aldrig helt skallig. Ett barr sitter kvar i 5-7 år innan det faller av.
- Bombmurklan är en skålformad svamp som lever på granbarren som faller ner i dess öppning.
- Träd påverkar klimatet positivt på flera sätt. Genom fotosyntesen suger de upp och binder koldioxid. De tar hand om regnvatten som annars skulle kunna orsaka översvämningar. De dämpar vindar som annars skulle kunna skapa stor förödelse. De hjälper också till att sänka temperaturen under varma årstider. Detta sker genom att träden ger skugga till sin omgivning samtidigt som de avdunstar vatten vilket i sin tur höjer luftfuktigheten. Träd renar både luft och vatten från olika föroreningar.
- På Fulufjället i Dalarna står granen Old Tjikko, en klon av en individ som har levt där i över 9500 år. När grenarna ligger mot marken kan de rota sig och växa upp till nya granar. Åldern på Old Tjikko har bestämts med kol14-metoden av rester som hittades i den ursprungliga stubben.

Vidare lästips: Gran – grann, grandios och rik av Bengt Enström och MartinHolmer.

FAKTAGRANSKAD AV: Bengt Ehnström, en av Nordens främsta entomologer
Ulfstand Wennström, forskare och såddspecialist på Skogforsk
Joachim Strengbom är docent vid institutionen för ekolog vid Sveriges lantbruksuniversitet, SLU, och bedriver forskning kring frågor som inkluderar allt från skoglig naturvård till systemekologi.

Old Tjikko